

Kusai Sándor Zoltán

Érlelődő módosulások a kínai külpolitika viszonyában a szövetségekötés kérdéséhez

Bevezetés¹

A Kínai Népköztársaság (KNK) külpolitikájában a 2010-es évek kezdete óta jelentős változások zajlanak. A még Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) nevéhez köthető, konfliktuskerülő, „rejtőzködő” doktrína az 1990–2000-es években egyre inadekvátabbá vált, s fokozatos módosulások jelentkeztek a külpolitikai álláspont és gyakorlat egyre több elemében. E módosulások hosszú ideig taktikai jellegűek voltak, legalábbis abban az értelemben, hogy nem vagy alig vezettek az alapvető koncepció, doktrína hivatalos megváltoztatásához.²

A 2008–2010-es világválság, a Nagy Recesszió azonban minden szempontból – gazdaságilag, társadalmilag, ideológiailag, politikailag – nyilvánvalóvá és megkerülhetetlenné tette a nemzetközi erőviszonyok átrendeződését, Kína drasztikus felemelkedését a vezető hatalmak között, a világrendben, a nemzetközi rendszerben és a globális kormányzásban egyaránt. Ez értelemszerűen azzal járt, hogy a kínai külpolitika megújulása is elkerülhetetlenné vált. Ez a megújítás 2014–2018 között lezajlott, s ennek eredménye a Kínai Kommunista Párt (KKP) 19. kongresszusán 2017 októberében megfogalmazott új irányvonal, amely integráns része a párt Xi Jinping (Hszi Csin-ping) főtitkár/elnök nevével fémjelzett új általános politikai programjának, stratégiájának, a „Xi Jinping-i gondolatnak a kínai típusú szocializmus új korszakára”.³

Az új párt- és össznemzeti stratégia külpolitikai összetevője a „kínai sajátosságokkal rendelkező nagyhatalmi külpolitika/diplomácia” általános fogalmával definiálódott, s koherens módon kiterjed a nemzetközi viszonyok és folyamatok értelmezésére, értékelésére és a külpolitika minden fontos szegmensének, részterületének, irányainak ezzel összhangban való, stratégiai szintű újradefiniálására és taktikai, szakmai kezelésük kialakítására.⁴

Ezért tudományos szempontból indokolt a megújult kínai külpolitika egészének és minden vonatkozásának alapos tanulmányozása annak érdekében, hogy minél jobban érthető és előre jelezhető legyen Kína – mint globális, alternatív, önálló, független és a nemzetközi szabályalkotásban súlyának megfelelő szerepre törekvő nagyhatalom – viselkedése, nemzetközi fellépése és konkrét cselekvése. Magyarországnak – saját nemzeti érdekei, kínai

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. augusztus.

² BROWN 2017; RUDD 2017; RUDD 2018a; RUDD 2018b; KUSAI 2014; KUSAI 2017.

³ Xi 2017a.

⁴ Xi Urges Breaking New Ground in Major Country Diplomacy with Chinese Characteristics 2018.

kapcsolatainak alakítása és NATO-, illetve EU-tag státusza okán – gyakorlati, napi diplomáciai szempontból is fontos e feladat elvégzése.

A megújult kínai külpolitika számos komponense között sajátos hely illeti meg a geopolitikai, stratégiai, nagyhatalmi viszonyok kezelését, amelynek egyik fő elvi és gyakorlati tényezője a szövetségekötéshez, szövetségi rendszerekhez való hozzáállás alakulása. E tanulmány ennek elemzésére tesz kísérletet.

A kínai külpolitikai hagyomány és a szövetségekötés

Kína mai szövetségi politikája szorosan összefügg az ország berendezkedésével, a kormányzó KKP álláspontjával, amely viszont a történelmi tapasztalatokon, értelmezéseken és a párt változó ideológiai megközelítésén alapszik, a nagyhatalmi gyakorlat követelményei szerint fejlődik.

A szövetség fogalma e tanulmányban

Manapság a nemzetközi politikában és a szakirodalomban az államok közötti szövetségnek, szövetségi rendszereknek és mechanizmusoknak többféle értelmezése honosodott meg. Ezért meg kell határozni a szövetség és a kapcsolódó fogalmak értelmezését, hiszen precíz fogalmi apparátus nélkül lehetetlen a valóság hiteles feltárása és értelmezése.

E tanulmányban a *szövetség* fogalma szigorúan a klasszikus, szűk, nemzetközi jogi alapú megközelítést jelenti. Szövetséggként értelmezünk minden olyan kétoldalú, kötelező érvényű szerződés szintjén rögzített viszonyt a nemzetközi rendszer szuverén szereplői, az államok között, amelynek előírásai feltétel nélküli kötelezettségvállalást tartalmaznak arra, hogy egyikük idegen hatalom általi megtámadása esetén a másik azonnali és feltétel nélküli katonai támogatást nyújt az érintett félnek.

A *szövetségi rendszer* a több állam által kötött többoldalú szövetségi szerződéseken alapuló szerkezetet jelenti, továbbá azt a struktúrát, amelyben egy állam több olyan állammal áll szövetségi viszonyban, amelyek egymással viszont nincsenek szövetségben. Így az egymással nem szövetséges országok jogilag ugyan nem kötelesek egymás fegyveres megsegítésére, de a rendszer középpontjában álló országon keresztül mégis kötődnek egymáshoz.

A modern szövetségek jogi alapja a részt vevő szuverén államok formális egyenlősége, amely azonban nem jelenti reális hatalmi egyenlőségüket. A szövetségi viszony szinte soha nem kiegyenlített, hanem szereplői eltérő reális kapacitással és befolyással vesznek részt benne.

A szövetségek jellemzője továbbá, hogy az alapjukat képező szerződések érvényességi időkorláttal rendelkeznek, így nem örökkévalók, bár megfelelő eljárással meghosszabbíthatók, illetve jogilag rendezik a felmondás és – szövetségi rendszerek esetében – a be- és kilépés, valamint a megszűnés lehetőségét és eljárásait is. Ez az a szükségszerű rugalmassági garancia, amely a szuverén államok közösségére épülő nemzetközi rendszerben egyáltalán lehetővé teszi a szövetségek és szövetségi rendszerek létezését.⁵

⁵ A történelem igazolja, hogy nincsenek örök szövetségek, és e rugalmassági garancia nélkül a saját érdekeiket és értékeiket racionálisan követő államok soha nem lépnének szövetségi viszonyra egymással.

A kétoldalú szövetségek és többoldalú szövetségi rendszerek keretében rendszeres kül- és biztonságpolitikai együttműködés, konzultáció, koordináció, illetve az esetleges fegyveres fellépésre való felkészülést célzó intézményesített katonai, hadiipari, titkosszolgálati és más együttműködés lehet. Ez a modern és posztmodern szövetségi viszony funkcionálásának egyik módja, formája, de az ilyen jellegű kooperációk – a segítségnyújtást előíró jogi kötelezettség nélkül – önmagukban még nem jelentenek teljes értékű szövetségi viszonyt.

Napjainkban gyakran előfordul, hogy a szuverén államok politikai, gazdasági és más érdekeik, illetve hasonló értékrendjük alapján szoros együttműködést és koordinációt alakítanak ki egymással, illetve ilyen regionális vagy funkcionális csoportosulásokat alkotnak anélkül, hogy ennek kölcsönös védelmi kötelezettségvállalás jellegét adnák. Ezt néha politikai, gazdasági vagy más „szövetségnek” nevezik a politikai kommunikációban. E tanulmány szempontjából az ilyen együttműködések azonban nem tekinthetők szövetségnek, hanem a szuverén államok közötti sokféle interakció más, főként politikai kategóriába tartoznak.⁶

A kínai külpolitikai hagyomány és a szövetségek kérdése

Kína sok ezer éves birodalmi története során többnyire az általa ismert világ domináns hatalma volt, így a többi állammal való szövetség kérdése valójában fel sem merült számára. A délen és keleten többnyire gyengébb, vazallus vagy kínai kulturális befolyás alatt álló államok közegében, illetve északon és nyugaton a lovas nomád törzsek és váltakozó államalakulataik folyamatos nyomása alatt létező birodalom számára a tartós és legalább formális jogi egyenlőségre épülő szövetségi viszonyok létesítése nem volt gyakorlat.⁷ Erejének teljében a birodalom a biztonságot terjeszkedéssel maximalizáló külpolitikát folytatott, a hanyatló időszakokban pedig folyamatosan védekezett a külső nyomás ellen. A stabil szövetségeknek idegen hatalmakkal ezen időszakok egyike sem kedvezett.

Amikor viszont a különböző dinasztiák által létrehozott kínai birodalmak szétestek, akkor a területükön keletkezett kisebb államalakulatok között harc folyt a hegemoniáért, ideiglenes szövetségeik ezért nem bizonyultak tartósnak, hanem egyikük birodalomalkotóvá válásakor – azaz a többi államalakulat alávetésekor és felszámolásakor – maguktól értetődően megszűntek. Amint Kínát újra birodalmi alapon szervezték meg, a szövetségek kérdése még inkább háttérbe szorult.

E folyamatok következtében a hagyományos, Kína-centrikus világképben – amely nem ismerte a formálisan egyenjogú szuverén államok létén alapuló világrend koncepcióját – a kínai külpolitika gyakorlata és elmélete számára a szövetségek kérdése nem volt stratégiai szintű, központi probléma, hanem taktikai szinten maradt.

A 19. század közepén az Európa-centrikus globalizáció, a gyarmatosítás folyamata érdemi hatásokkal is elérte Kínát. Természetesen a kínaiaknak már ez előtt is voltak Európáig nyúló nyugati érintkezései, sőt a 18. század során a Qing Birodalom már Kelet-Ázsiában

⁶ A szuverén államok közötti interakciók rendkívül sokféle formát ölthetnek, az egyszerű kereskedelemtől a nyílt háborúig. E sokféleség elemzése meghaladja a jelen tanulmány kereteit.

⁷ A kínai külpolitika hagyományait így a birodalom történetét a 19. századig végigkísérő hűbérjándék-rendszer, illetve a nomádokkal szemben kialakított külön külpolitikai gyakorlat és stratégiai koncepció határozta meg. Ezek részletes áttekintése túlmegy e tanulmány keretein.

is találkozott a terjeszkedő Orosz Birodalommal, illetve Belső-Ázsiában egyike volt a befolyásépítésbe kezdő három nagyhatalomnak, a Brit és az Orosz Birodalom mellett. A Qing-dinasztia kínai birodalma azonban gyors hanyatlásnak indult, s az 1800-as évek közepére már nem alanya, hanem a tárgya volt az ázsiai nagyhatalmi vetélkedésnek: az első ópiumháborúval (1839–1842) elkezdődött Kína gyarmatosítása.

A szuverenitása jelentős részét fokozatosan elveszítő, fegyarmati státuszba süllyedő, belső kohéziójában is megingó, majd forradalmi rezsimváltáson áteső ország számára ekkor egy évszázadra elveszett annak a lehetősége, hogy komoly szövetségi viszony kerüljön napirendre más országokkal. Bár formálisan az I. világháborúban Kína az antant oldalán állt, „szövetségesi” helyzetét a győztes hatalmak még annyira sem értékelték, hogy a vesztes Németország kínai koncessziós területét (*de facto* gyarmatát) visszaadják Kínának, hanem a párizsi békében Japánnak ítélték azt oda. Ez egyrészt 1919-ben kirobbantotta azt a tömegmozgalmat Kínában (Május 4. Mozgalom), amely fordulóponttá vált, mert a 20. századi kínai történelem két meghatározó pártjának, a Kínai Nemzeti Párt (Kuomintang; pinyin átírással: Guomindang; a továbbiakban: KMT) és a KKP ősforrásává vált. Másrészt a szövetségkötés és az alárendelt szövetségesi státusz presztízse is drasztikusan lecsökkent a kínai külpolitikai gondolkodásban.

A II. világháborúban a KMT által irányított Kínai Köztársaság – Nagy-Britannia kezdeti vonakodása ellenére – az antifasiszta koalíció tagjai között szerepelt, de a háború alatt csak elenyésző támogatásra számíthatott a japán agresszió elleni élet-halál harcában. A háborút követően az antifasiszta hatalmak által létrehozott ENSZ-ben – 100 év után először – elismerték Kína teljes szuverenitását és nagyhatalmi státuszát azzal, hogy a Biztonsági Tanács állandó tagjává tették. Ugyanakkor a KMT-kormányzatot, a KKP vezetését és a kínai közvéleményt kezdetektől frusztrálta, hogy az USA alárendelt szövetségnek tekintette az országot, s érdemben nem vonta be a japán békerendezés tárgyalásaiba sem. A kínai polgárháború harmadik szakasza (1946–1950) és a KKP hatalomra kerülése, illetve a KMT Tajvanra szorulása csak megerősítette ezt az amerikai hozzáállást. A kínai szkepszis a szövetségi viszony nyugati felfogása iránt érdemben ekkor sem változott.

Kínát tehát a gyarmatosításban tetet őrölt globalizáció egy bő évszázad alatt, erőszakosan kényszerítette át a hagyományos Kína-centrikus világképre alapozott nemzetközi rendszerből a modern, európai eredetű, de a 20. század közepére globálissá tett, vesztfáliai nemzetközi rendszer viszonyai közé. A kínai külpolitikai gondolkodás is kénytelen volt túllépni hagyományos felfogásán, elfogadni a vesztfáliai rendszer létezését, s fokozatosan megtanulni az abban való navigációt. Ennek a része volt a szövetségi viszonyok Kína számára újszerű rendszerének és működési módjainak megtanulása, akár tetszett ez az egymást váltó kínai politikai eliteknek, akár nem.

A Kínai Népköztársaság és szövetségkötés

A KKP hatalomra kerülése, a KNK 1949-es megalakulása új korszakot nyitott nemcsak az ország történetében és fejlődésében, hanem Kína nemzetközi helyzetében, a világrendben és nemzetközi rendszerben elfoglalt helyében és ezt kezelő külpolitikájában is. Az új történelmi korszak külpolitikai megközelítései jól leírható fejlődési utat jártak be, s ennek egyik kiemelt szférája, koherens alkotóeleme volt a szövetségi viszonyhoz való hozzáállás

alakulása, mivel a hidegháború kezdetétől mindmáig a szövetségek és szövetségi rendszerek léte, működése a globális erőviszonyok egyik meghatározó stratégiai, biztonsági, geopolitikai tényezője.

A Kínai Népköztársaság korai viszonya a szövetségek kérdéséhez

A KNK helyzetét létrejötté után a nemzetközi elszigeteltség jellemezte. A Szovjetunió és a kelet-közép-európai szocialista országokon kívül alig voltak nemzetközi elismerői és partnerei. A koreai háború (1950–1953) éles konfliktusa és a hidegháború kibontakozása még inkább korlátozta az ország nemzetközi mozgásterét. Bár a KKP Mao Zedong (Mao Ce-tung) irányította vezetésének a polgárháborús küzdelmek során számos vitája és konfliktusa volt a Sztálin által vezetett Szovjet Kommunista Párttal és a Kominternnel, a KNK-nak 1950-ben nem volt más választása, mint szövetségi viszonyra lépni a Szovjetunióval. Ezt indokolta az USA és a Tajvanra szorult KMT-rezsim szövetségi viszonya is.

Az akkori politikai közegben a kínai–szovjet szövetség szerződéses jogi rögzítésénél és garanciáinál is fontosabb volt stratégiai és geopolitikai tartalmának érvényesülése. Valójában ez gátolta meg azt, hogy a koreai háború idején az USA hadműveleteket folytasson a KNK területe ellen, akár nukleáris eszközökkel is.

A kínai–szovjet szövetségben azonban Kína a gyengébb, alárendelt partner szerepébe kényszerült. Mao és Hruscsov nézeteltéréseinek kiéleződése Sztálin halála után, a vetélkedés a keleti tömb vezetői pozíciójáért és számos más tényező erodálta a szövetségi viszonyt. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1955-ben Kína nem vált a Varsói Szerződés (VSZ) tagjává, ahogy Japán sem lett a NATO tagja, s így mindkét szövetségi rendszert elhatárolták Kelet-Ázsia legveszélyesebb konfliktuslehetőségétől.

Már az 1950-es évek második felében elindult az a politikai folyamat, amely a kínai–szovjet szövetséget teljesen kiüresítette. 1964-ben Kína sikerrel robbantotta fel első nukleáris bombáját, amivel saját védelmi képessége új szintre került, majd – a kulturális forradalom belpolitikai viharai közepette – a kínai–szovjet viszony az 1969-es határkonfliktusokig süllyedt. Bár a két ország közötti, szövetségi tartalmú szerződés formális-jogi értelemben hatályos maradt, a két ország valós viszonya gyakorlatilag ellenségesé vált.

Kína kifejezetten szövetségi jellegű szerződéses viszonyra lépett a Koreai Népi Demokratikus Köztársasággal (KNDK) is, amiben a koreai háború tanulságai is megtestesültek. Ebben a viszonyban a KNK volt az erősebb, a KNDK pedig a gyengébb fél. A kínai külpolitikában a KNDK speciális kategóriába került, ugyanis biztonságpolitikai és stratégiai kulcskérdés az USA szövetségi rendszerének és fegyveres erőinek távol tartása az ország északkeleti határától.

Az 1960-as években Kína stratégiaileg, geopolitikailag szoros együttműködést alakított ki egy sor ázsiai és afrikai országgal is. Ekkor kezdődött például a kínai–pakisztáni „minden időjárásra szóló barátság” is. Ugyanakkor Kína tudatosan elkerülte e kapcsolatok formális, jogilag kötelező szövetségi viszonyválasztását.

Eközben a KNK már a korai szakaszban kereste az alternatívákat a szövetségi rendszerre merevedett globális stratégiai viszonyok közepette. Ennek részeként kiemelt szerepet vitt az 1955-ös bandungi konferencián, amely az 1961-ben formalizált el nem kötelezett országok mozgalmának (ENKM) ősforrása volt. A bandungi kínai részvétel szimbolikus

jelentőségét mutatta, hogy a konferenciára alig pár héttel a VSZ megalakítása előtt került sor. Így a bandungi részvétel, a hidegháborút jellemző bipoláris világrend szövetségi rendszereit elvető, a dekolonizáció eredményeként függetlenné vált országok irányába tett nyitás politikai üzenet is volt a KNK részéről a szövetségi rendszerekkel szembeni fenntartásai kinyilvánítására.

A kulturális forradalom kínai külpolitikáját a Mao-i „három világ” elmélet uralma jellemezte, amely Kínát a világfalu, azaz a fejlődő országok legerősebbikeként értelmezte. Ugyanakkor a KNK ragaszkodott az önállóságához is, ezért a politikai retorikán túlmenő nemzetközi jogi kötelezettségeket a fejlődő országok iránt sem vállalt, gyakorlatilag elzárkózott minden szövetségekötési gondolattól, s valójában az el nem kötelezettség irányvonalát vitte.

Stratégiaiilag ebben az időszakban következett be a kínai külpolitika egyik legnagyobb 20. századi fordulata, amikor a KNK nyitott az USA felé, s ezt 1972-ben Nixon elnök pekingi látogatása demonstrálta. E fejlemény formálisan is felmutatta a kínai–szovjet szövetségi viszony végét, de rendkívül messze állt formális szövetségi viszony létesítésétől a KNK és az USA között. E korszak fontos fejleménye volt, hogy a KNK 1971-ben átvehette Kína helyét az ENSZ-ben, s a BT állandó tagjaként a pekingi kormány *de jure* megjelent a világrend jogilag is elismert öt vezető nagyhatalma között. Szövetségi tekintetben így Kína lett az egyetlen *de jure* globálisnak számító nagyhatalom, amely *de facto* kívül állt a szövetségi rendszerek struktúráján.

A kulturális forradalom után a KNK külpolitikáját a reform és nyitás irányvonalát kiszolgáló hivatott, szinte már végletekig vitt pragmatizmus jellemezte. Kína arra koncentrált, hogy beilleszkedjen a nemzetközi rendszerbe, saját fejlődésének, modernizációjának és megfelelő szintű biztonságának külső feltételeit garantálja, megőrizze stratégiai, geopolitikai önállóságát, akár a korlátozott akciószabadság elfogadása árán is. Ennek jegyében egyre világosabban rajzolódott ki a szövetségi rendszerek és szövetségekötések elvetése, az ezekből következő tartós biztonsági garanciák vállalásának elkerülése, a szabad nemzetközi együttműködési vegyértékek kínai felmutatása. Így az 1980-as éveket annak rögzülése jellemezte, hogy Kína erősödő nagyhatalomként is ragaszkodik az el nem kötelezettség elvéhez.

A hidegháború időszakában – a kezdeti kínai–szovjet szövetség rövid kísérletétől eltekintve – a KNK szövetségi politikájának meghatározó jellemzőjévé vált az elutasító viszony a modern szövetségekhez és szövetségi rendszerekhez, illetve az általuk garantált, tartós stratégiai és geopolitikai elköteleződésekhez. Ebben – a változó reálpolitikai feltételrendszer és a KNK belpolitikai hullámveréseinek hatásai mellett – ismét felszínre jutott a kínai külpolitikai hagyomány általános szkepszise a szövetségek iránt.

A hidegháború vége, a 24 karakteres kínai külpolitika és a szövetségek

A Szovjetunió és szövetségi rendszerének a hidegháború végét jelentő összeomlása egybeesett a kínai reformkorszak legnagyobb belső válságával, az 1989-es mozgalmakkal. A kínai külpolitika ekkor ismét drasztikusan szembesült a nemzetközi elszigetelődés és a külső nyomás veszélyével, különösen a nyugati világ részéről, illetve azzal az új helyzettel, amelyet a gazdasági, társadalmi, ideológiai és politikai világrend egypólusúvá válása, a nemzetközi

rendszer átalakulása jelentett. Lévéen az egyetlen, kommunista párt vezette és relatíve alulfejlett nagyhatalom, e fejlemények jelentősen korlátozták a KNK nemzetközi mozgásterét, s növelték kitettségét az unipolaritás hatásainak.

Lényegében e körülményekre adott kínai válasz volt Deng Xiaoping 24 karakteres külpolitikai doktrínája, amely a konfliktuskerülést, a nemzetközi összeütközésektől való visszahúzódást, a valódi képességek elrejtését és a belső fejlődés és modernizáció békés, együttműködő külső közegének mindenáron való biztosítását célozta.⁸ E generális doktrína része volt Kína el nem köteleződő szövetségi politikájának megerősítése, az önálló és független külpolitika hangsúlyozása és a szuverenitás abszolutizálása a rezsimmáltó külső beavatkozással szemben. Ez biztosította a stratégiai és geopolitikai mozgáster megőrzését és kiterjesztését célzó külpolitika eredményességét és hatékonyságát is.

A szövetségekhez való tradicionálisan szkeptikus kínai hozzáállás tovább erősödött, és a kínai külpolitika egyik gyakorlati sarokpontjává vált. Ennek megjelenési formája volt, hogy Kína 1995-ben megfigyelőként csatlakozott az ENKM-hez, de a megfigyelői státusszal még az el nem kötelezettek szervezetéhez való kapcsolódásának is korlátot szabott.

Az 1990-es évtized erősen egypólusú világrendjében a KNK gyengének érezte magát ahhoz, hogy önálló pólusként stratégiai és geopolitikai kihívást intézzen a nemzetközi rendszert domináló USA-hoz azzal, hogy bármiféle szövetségeket köt, vagy saját szövetségi rendszer kiépítésére tesz kísérletet.

Az új kínai külpolitika fokozatos kifejlődése és a szövetségek kérdése

Az 1990-es évek második fele, de különösen a 21. század első évtizede Kína elképesztő nemzetközi felemelkedésének időszakává vált. Kitejesegett, majd a 2008–2010-es Nagy Recesszió után drasztikus nyíltsággal meg is mutatkozott Kína kiemelkedő helye és szerepe a nemzetközi rendszerben. A KNK minden érdemi nemzetközi szervezet és fórum tagja, résztvevője, sőt egyik meghatározó tényezője lett, a világgazdaság és világpolitika hivatalos intézményeitől a globális kormányzás és problémakezelés informális fórumaiig. Ekként egyre kevésbé volt fenntartható a visszahúzódó és rejtőzködő külpolitikai doktrína, s megkezdődött annak fokozatos korrekciója.

A kibontakozó multipolarizáció, az erősödő multilateralizmus és regionalizmus tendenciái által meghatározott két évtizedben kettős stratégiai hatás érvényesült Kína számára. Egyrészt saját érdekei gyors ütemben differenciálódtak és globalizálódtak, túlléptek a békés, kooperatív külső környezet egyszerű garantálásán, s szükségessé tették a nemzetközi közeg egyre nagyobb mértékű befolyásolását is. Másrészt a világrendet hagyományosan domináló országok részéről egyre erőteljesebben fogalmazódott meg annak szorgalmazása, hogy Kína belső berendezkedése alakuljon át, s felelős nagyhatalomként vállaljon egyre nagyobb szerepet a világrend fenntartásában, a nemzetközi rendszer működtetésében. Mindez egyre nyilvánvalóbbá tette azt az ellentmondást, hogy felemelkedő hatalomként Kínának érdekévé vált a nemzetközi közeg szabályrendszerének befolyásolása, viszont a szabályokat domináló hatalmak azt várták el, hogy Kína ne módosítani, hanem változatlanul fenntartani segítsen ezt a világrendet.

⁸ Deng Xiaoping's „24-Character Strategy”; RUDD 2018a.

Ez az ellentmondás rövidesen nemcsak a külpolitika-formálás jórészt zárt kínai párt-és állami mechanizmusaiiban jelent meg, hanem a szakirodalom és a közvélemény szintjére is eljutott. Már az 1990-es évek közepén elindult az ország nemzetközi szerepvállalásáról napjainkban is folytatódó szakmai vita, s kialakultak a fő irányzatok is. A nemzeti nagyság helyreállítása ezek mindegyikének célrendszerében kiemelt helyet kapott, viszont a módszerek és eszközök tekintetében többféle álláspont is megfogalmazódott.⁹

Ebben az időszakban a kínai külpolitika doktrínája – a visszahúzódás és a képességek tudatos elrejtése helyett – Jiang Zemin (Csiang Ce-min) és Hu Jintao (Hu Csin-tao) főtitkársága alatt kezdte koncepcionális szinten magába foglalni azt a követelményt is, hogy a KNK vállaljon érzékelhető hozzájárulást a nemzetközi folyamatokhoz.¹⁰

Ugyanakkor a szövetségekötés és a szövetségi rendszerek elutasítása továbbra is a kínai külpolitika egyik praktikus sarokköve volt. Ez a megközelítés sem maradt azonban változatlan. A gyakorlati érdekérvényesítés követelményeinek hatására mind nyilvánvalóbban kirajzolódott az a kínai törekvés, hogy a nagyhatalmak, a közepes és kisebb országok és más erőközpontok – például az Európai Unió és az ASEAN – körében mind egyes konkrét ügyekben, mind pedig a tendenciák alakításában *ad hoc* együttműködések, közös fellépések és ezeket megalapozó konzultációk rendszerét alakítsák ki. Mindez a különböző szintű „partnerségek” rendszeréhez vezetett, amelyben – a legfelsőtől az alacsonyabbak felé mutató sorrendben – a „stratégiai koordinációs”, a „stratégiai”, a „baráti” és az „együttműködő” partnerség jelentette a fő szinteket.¹¹ E partnerségek az együttműködés és érdekegyeztetés szorosságának mértékét jelölik, politikai dokumentumokban, deklarációkban kerülnek rögzítésre, de nem öltönek kötelező jogi érvényű, szerződéses formát, azaz nem érik el a szövetséges viszony szintjét. Ezzel közös fellépést alapoznak meg és tesznek lehetővé minden olyan kérdésben, amelyben a felek érdekei egybeesnek vagy összehangolhatók, viszont – a szövetséges viszonytól eltérően – jóval nagyobb politikai mozgásteret és döntési szabadságot őriznek meg számukra.

Különösen figyelemreméltó, hogy a partnerségek hierarchiája egyre inkább áthatja Kína nemzetközi építkezését.¹² A globális fejlemények több nagyhatalmat arra késztettek, hogy közelebb kerüljenek Kínához. Különösen a feltörekvő új hatalmakat, amelyek a világrend átalakításában is jelentős érdekeltséget mutatnak. A legfontosabbak a kínai ihletésű BRICS-csoportnak is tagjai lettek, illetve a G20-ban is számottevő szerepet játszanak. Függetlenül attól, hogy milyen és mekkora konkrét geopolitikai érdekeltérések, esetleg versengések is vannak a KNK-val, napjainkban a BRICS-országok mindegyike és a G20-országok túlnyomó többsége – köztük India is – stratégiai szintű partnerséget vállal fel Kínával. A legmagasabb partnerség, a „stratégiai koordináció” szintjén viszont az az Oroszország van, amelynek – a két országra a nyugati hatalmak részéről egyaránt nehezedő stratégiai, geopolitikai, ideológiai, belpolitikai és gazdasági nyomás okán – a legtöbb érdekközössége van Kínával.¹³

⁹ ZHU 2010; SONG et al. 1996; SONG et al. 2009; HUANG 2016.

¹⁰ Hu Jintao Shidaiguan de Wuda Zhongguo Zhuzhang 2009.

¹¹ Ministry of Foreign Affairs, PRC 2014; Council of the European Union 2016; European Commission 2016; FENG–HUANG 2014; Yan Xuetong on How Germany and China Should Rethink the Global Order: “The current norms are no longer suitable” 2017.

¹² FENG–HUANG 2014; ZHENG 2015.

¹³ BERGSTEN 2008; CAU 2018; DREYER 2016.

A kínai partnerségek hierarchikus rendszere nemcsak a nagyhatalmakra, hanem a közepes és kisebb országok széles körére is kiterjed. Napjainkra összesen több tucat állam és néhány csoportosulásuk – köztük az EU – lépett valamilyen szintű partnerségre Kínával.¹⁴ Így a kínai partnerségek hálózata egy differenciált szerkezet formáját ölti, amely úgy teremt speciális viszonyokat és nemzetközi hálózatokat a KNK és sok más ország között, hogy elkerüli a jogilag kötött szövetségi viszony merevségét, de nélkülözi annak garanciális jellegét is.

Kína a szövetségi politika terén kreatív, a változó nemzetközi erőviszonyokhoz alkalmazkodó politikát és koncepciót dolgozott ki, amely megmarad a szövetségeket elvető hagyományainak keretei között, de szisztematizált formában és tartalommal ad teret az együttműködés szorosabbra fűzésének azokkal a nemzetközi szereplőkkel, amelyek ebben érdekeltek.

Figyelmet érdemel a kínai külpolitika megújításának – már inkább Xi Jinping főtárgyságához kötődő – másik fontos eleme is, az „új típusú nagyhatalmi viszonyok”. Ez a szembenálló, vetélytársnak tekintett nagyhatalmakkal, mindenekelőtt az USA-val fenntartott kapcsolatok kezelését is hivatott elvi keretbe foglalni.¹⁵ E koncepció lényege a stratégiai, politikai, ideológiai, geopolitikai konfrontáció enyhítése olyan rendszeres konzultációs mechanizmusok révén, amelyek csatornát nyitnak a végletes, állandó konfrontáció és konfliktusok elkerülésére.

Ez azt is jelenti, hogy a formális szövetségek és szövetségi rendszerek szerkezetében fellépő USA-tól eltérően Kína továbbra sem szövetségekre építve kíván vezető globális hatalommá válni. Ennek – a kínai szövetségi politika hagyományos szkepszise mellett – oka az a praktikus felismerés is, hogy az egyetlen, kommunista párt irányította, berendezkedésében és ideológiájában eltérő és évtizedek óta a szövetségépítést mellőző nagyhatalomként Kínának – még ha ilyen szándékai lennének, akkor is – csak igen kis esélye lenne egy az amerikaival összemérhető szövetségi rendszer kiépítésére.

A megújult kínai külpolitika az elvi és gyakorlati Rubiconnál

Xi Jinping első ciklusa (2012–2017) alatt lezajlott a kínai külpolitika fordulata, a KNK stratégiája túllépett a Deng-i doktrína premisszáin, s azokat meghaladva egy új, a posztmodern világra reagáló koncepciót, a „kínai sajátosságokkal rendelkező nagyhatalmiság” doktrínáját rögzíti. Ennek összefüggő és a KKP általános politikai irányvonalába illeszkedő megfogalmazását a 2017-ben, a KKP 19. kongresszusán jóváhagyott, „Xi Jinping-i gondolat a kínai típusú szocializmus új korszakára” tartalmazza, s a gyakorlati cselekvési irányok meghatározására a 2018 nyarán tartott külpolitikai munkaértekezleten került sor.¹⁶

A megújult kínai külpolitika egy öntudatos, önálló, független globális nagyhatalom stratégiája, amely saját értékrendjén és érdekein alapuló alternatívát kínálva kíván részt venni a jelenlegi világrend, nemzetközi rendszer és globális kormányzás átalakításában, és fokozatos építkezéssel 2050-re a világ egyik – ha nem a legelső – vezető hatalmává kíván

¹⁴ Ministry of Foreign Affairs, PRC 2014; Council of the European Union 2016; European Commission 2016.

¹⁵ Xi Eyes More Enabling Int'l Environment for China's Peaceful Development 2014; Xi 2017a, 303–320.

¹⁶ Xi 2017b, 51–54.; Information Office of the State Council Of the People's Republic of China 2018; RUDD 2017; RUDD 2018a; RUDD 2018b.

válni.¹⁷ Felemelkedését továbbra is békésen, de az alapvető nemzeti érdekeiért határozottan, keményen kiállva, ha kell, konfliktusokat is felvállalva szándékozik végigvinni.¹⁸

Mindez óhatatlanul kihívást jelent a meglévő világrendet létrehozó és azt domináló, annak korrekcióját, illetve további alakítását saját vezetése alatt elképzelő Amerikai Egyesült Államoknak és szövetségeseinek.¹⁹ A következő években, akár évtizedben ez a kihívás és az USA reagálása, illetve az ezek nyomán kibontakozó küzdelem lesz a világ gazdaság, a nemzetközi politika, a globális és kelet-ázsiai regionális béke és biztonság egyik fő mozgatója és kérdése.

Bár az új külpolitika már nem hangsúlyozza kiemelten a szövetségekötés elvetését, egészében mégis a KNK több évtizedes szövetségi politikájának keretei között marad. Arra tesz kísérletet, hogy a partnerségek differenciált szerkezetével és az új típusú nagyhatalmi viszonyokkal érje el hasonló céljait egy átalakuló világrendben, mint a hagyományos nagyhatalmak a vesztfáliai rendszerben meghonosodott szövetségépítések és szövetségi rendszereik révén.

Az újrafogalmazott kínai külpolitika ezzel mind elméleti-elvi, mind gyakorlati síkon elérkezett a Rubiconhoz, s gyakorlatilag a szemünk láttára lépi azt át. Alternatív globális nagyhatalmi bejelentkezése elvi síkon mutatja a világ átforgatásának szándékát, külpolitikai stratégiájának megfogalmazása, eszközeinek és módszereinek definiálása pedig a gyakorlat szintjén is a létező struktúrák és funkcionálásuk átalakításának törekvését jeleníti meg. A nemzetközi folyamatok szempontjából e szándékok és törekvések egyik eleme a KNK szövetségi politikájának átalakulása, a jogilag kötelező, szerződéses szövetségépítés további elvetése és – helyette – a lazább, nagyobb mozgásteret és cselekvési szabadságot biztosító, politikai jellegű formák és megoldások preferálása. Ebben az értelemben a kínai szövetségi politika ténylegesen egyedi sajátosságokat mutat.

Kína szövetségszervezési kihívásai és perspektívái

A fő jellemzőjét megtartva megújuló kínai szövetségi politika elkerülhetetlenül számottevő kihívásokkal találkozhat már a jelenben is, de különösen a jövőben.

Ahhoz, hogy Kína alternatív globális nagyhatalomként funkcionálhasson, elkerülhetetlen, hogy még aktívabb részesévé váljon a nemzetközi folyamatoknak. Ez nemcsak a világrend szabályainak alakítását, a globális problémák kezelését jelenti, hanem kiterjed a szerteágazó államközi, regionális és más politikai konfliktusok kezelésére is. A jelenlegi világrendben a nemzetközi rendszer csak akkor képes ezeket a konfliktusokat kezelni, azaz biztosítani a béke és biztonság fenntartását, ha a meghatározó nagyhatalmak egyetértésre tudnak jutni, illetve geopolitikai befolyásukat és egyéb – politikai, gazdasági-pénzügyi, katonai – kapacitásaikat is ennek szolgálatába tudják állítani.

Saját nemzeti érdekei Kínát is geopolitikai befolyásépítésre ösztönzik. Ezzel együtt jár a kínai jelenlét további bővítése a világ különböző térségeiben, országaiban, beleértve az instabil régiókat is. A politika logikája ahhoz vezet, hogy a kínai vállalatok, intézmények

¹⁷ Xi 2017b, 17., 51–54.

¹⁸ Xi 2017b, 53.

¹⁹ National Security Strategy of the United States of America 2017; SWAINE 2018.

és természetes személyek biztonságát és legitim érdekeik védelmét a kínai kormány igyekezzen biztosítani. Ez a megújult kínai nagyhatalmi politika által hivatalosan is felvállalt feladat. Napjainkban is látjuk, hogy a kínai jelenlét biztonsági igényei a politikai és katonai jelenlét feltételeinek, infrastruktúrájának kiépítése irányába tolják az ország fellépését, amely egyre több térségben mutatkozik meg burkolt vagy nyílt befolyási övezetek, sőt katonai bázisok létesítésének formájában. Ebből következik a kérdés, hogy a politikai szándéknyilatkozatokon alapuló partnerségek rendszere elégséges garanciát tud-e nyújtani a kínai érdekek ilyen jellegű megvédésére, a katonai és más jelenlét biztosítására anélkül, hogy átfogó két- és többoldalú szövetségi megállapodások szilárd jogi alapjaira támaszkodhatna.

Kína partnerei szempontjából is felmerül a kérdés, hogy a szövetségesi viszonyban testet öltő jogi és más garanciák és előnyök helyett számukra meddig és mennyire elégséges a politikai alapú partnerségek építése Kínával, különösen, ha a jelenlegi domináns hatalom, az USA és szövetségesi sokrétű nyomás alá helyezik őket. A mai nemzetközi rendszerben e kérdésnek komoly létjogosultsága, racionalitása és gyakorlati relevanciája van részükről.

E kihívások várhatóan nem egyszerre és hirtelen bontakoznak ki minden vonatkozásban, hanem folyamatként jelentkeznek, illetve éleződhetnek majd ki.

Ha Kínának nem sikerül érdemben átalakítani a világrendet és a nemzetközi rendszert, akkor a szövetségi politikáját érő kihívások súlya is növekedni fog. Ez a kínai szövetségpolitika további transzformációjához vezethet, ami a partnerségek kiépülő rendszerét a formális szövetségkötések felé mozdíthatja el, s végső soron elvezethet a szövetségi rendszerekhez való szkeptikus kínai viszony fundamentális megváltozásához is. Ez esetben a KNK alternatív nagyhatalomból viszonylag gyorsan erősen vesztfáliai jellegű nagyhatalommá válhat. Ma ez látszik a további folyamatok valószínűbb perspektívájának.

Ha azonban a nemzetközi rendszer jellegében belátható időn belül számottevő változások történnek, akkor a kínai szövetségi politika – a jogilag megformált szövetségi viszonyok felváltása politikai alapú partnerségekkel – akár előfutárává is válhat a globális és regionális viszonyok és nagyhatalmi együttműködés számottevő átalakításának. Tekintettel a jelenlegi nemzetközi erőviszonyokra, e perspektíva valószínűsége azonban jóval kisebb.

Következtetések

A KNK szkeptikus, sőt elutasító szövetségi politikája az ország történelmi hagyományainak logikus folytatása, és a nagyhatalmi szerepét vissza-, illetve megszerző ország jelenlegi nemzetközi helyzetének és pozíciójának is racionális elvi és gyakorlati leképeződése.

E szövetségi politika koherensen és racionálisan illeszkedik a KNK 2017–2018-ban formálisan is megújított külpolitikai doktrínájába és stratégiájába. A globális, alternatív nagyhatalomként fellépő Kína elveti az államok szövetségein alapuló, globálissá kiterjesztett, a bonyolult reálpolitikai egyensúlyokat és stabilitást akár konfliktusok révén is folyamatosan újratерemtő, posztmodern vesztfáliai rendszert, s helyette olyan új világrend kialakítását célozza meg, amelyben a hagyományos kínai világképpel összeolvadó, történelmi materialista jegyeket is viselő értékfelfogása és az államközi kapcsolatok kezelésének tradicionális kínai módja is teret kap. Így a megújult kínai nagyhatalmi külpolitika nem egyszerűen egy új, dominanciára és rendszerszintű befolyásra törekvő nagyhatalom felemelkedése a vesztfáliai alapú rendszeren belül, hanem e rendszer premisszáinak jelentős átalakítására is törekszik.

A kínai szövetségi politika jelentős kihívásokkal néz szembe a jelenben és a jövőben egyaránt, s további fejlődése, változása is elkerülhetetlen. E változás formája és módja több tényezőtől függ, köztük a nemzetközi rendszer elkerülhetetlen evolúciójának irányától, folyamatától és kimenetelétől, illetve magának Kínának a további transzformációjától. Lehetséges, hogy Kína politikája a jogi kötelezettségeket is jelentő szövetségépítés irányába fordul, de az sem zárható ki, hogy hosszabb ideig a politikai partnerségek rendszerének preferálását folytatja.

Kína nemzetközi partnereinek – köztük a Kínával már különböző szintű partnerségekre lépett országoknak, így Magyarországnak is – ezért célszerű kiemelten figyelni, tágabb stratégiai összefüggésekben is értelmezni és saját racionális érdekeik szerint kezelni a szövetségi politikát és várható változásait.

Felhasznált irodalom

- BERGSTEN, C. Fred (2008): A Partnership of Equals. *Foreign Affairs*, July/Aug. 2008. Elérhető: www.foreignaffairs.com/articles/asia/2008-06-01/partnership-equals
- BROWN, Kerry (2017): China's Foreign Policy Since 2012: A Question of Communication and Clarity. *China Quarterly of International Strategic Studies*, Vol. 3, No. 3. DOI: <https://doi.org/10.1142/S237774001750018X>
- CAU, Enrico (2018): The Geopolitics of the Beijing–Moscow Consensus. *The Diplomat*, 2018. 01. 04. Elérhető: <https://thediplomat.com/2018/01/the-geopolitics-of-the-beijing-moscow-consensus>
- Council of the European Union (2016): *Council Conclusions EU Strategy on China*. Elérhető: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11252-2016-INIT/en/pdf>
- Deng Xiaoping's "24-Character Strategy" (s. a.). *GlobalSecurity.org*. Elérhető: www.globalsecurity.org/military/world/china/24-character.htm
- DREYER, Teufel June (2016): China and Russia: The Partnership Deepens. *FPRI E-Notes*, 2016. 01. 07. Elérhető: www.fpri.org/article/2016/01/china-and-russia-partnership-deepens
- European Commission (2016): *Joint Communication to the European Parliament and the Council. Elements for a New EU Strategy on China*. Elérhető: https://ec.europa.eu/sites/eeas/files/joint_communication_to_the_european_parliament_and_the_council_-_elements_for_a_new_eu_strategy_on_china.pdf
- FENG Zhongping – HUANG Jing (2014): *China's Strategic Partnership Diplomacy: Engaging with a Changing World*. Madrid, FRIDE. (ESPO Working Paper No. 8. June 2014.) Elérhető: www.files.ethz.ch/isn/181324/China%E2%80%99s%20strategic%20partnership%20diplomacy_%20engaging%20with%20a%20changing%20world%20.pdf
- GJOZA, Enea (2017): Today's Chinese Foreign Policy Is All Business. *The National Interest*. 2017. 07. 13. Elérhető: <http://nationalinterest.org/feature/todays-chinese-foreign-policy-all-business-21530>
- Hu Jintao Shidaiguan de Wuda Zhongguo Zhuzhang [胡锦涛时代观的五大主张] (2009). [Hu Jintao korszaklátásának öt nagy kínai álláspontja.] *Liaowang Xinwen Zhoukan*, Nov. 24, 2009. Zhongguo Gongchandang Xinwen Wang (Chinese Communist Party News Web). Elérhető: <http://cpc.people.com.cn/GB/64093/64387/10439546.html>

- HUANG Yufan (2016): Q. and A.: Yan Xuetong Urges China to Adopt a More Assertive Foreign Policy. *The New York Times*, 2016. 02. 09. Elérhető: www.nytimes.com/2016/02/10/world/asia/china-foreign-policy-yan-xuetong.html
- KRUGMAN, Paul (2016): When China Stumbles. *The New York Times*, 2016. 01. 08. Elérhető: <https://www.nytimes.com/2016/01/08/opinion/when-china-stumbles.html>
- KUSAI Sándor Zoltán (2014): *A kínai külpolitika prioritásainak legújabb módosulásai*. (Előadás: PPKE PEACH, Kínai álom, kínai valóság konferencia 2014.) Elérhető: https://btk.ppke.hu/uploads/articles/447809/file/kinaialom_kusai.pdf
- KUSAI Sándor Zoltán (2016): 70. évfordulós megemlékezések Pekingben – stratégiai, geopolitikai üzenetek a mának. In SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk.: *Traumák és tanulságok. A II. világháború öröksége a Távol-Keleten*. Budapest, Typotex–PANTA. 112–137.
- KUSAI Sándor Zoltán (2017): *Kína megújuló külpolitikájának néhány aspektusa közép-európai szemmel*. (Előadás: PPKE PEACH, Veszélyes vizeken konferencia 2017.) Elérhető: https://btk.ppke.hu/uploads/articles/447809/file/2017_veszelyes_vizeken/Kusai_Sándor_Kína_megujulo_kulpolitikajanak_nehany_aspektusa_kozep-europai_szemmel.pdf
- Ministry of Foreign Affairs, PRC (2014): *China's Policy Paper on the EU: Deepen the China–EU Comprehensive Strategic Partnership for Mutual Benefit and Win-win Cooperation*, 2014/04/02. Elérhető: www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wjzcs/t1143406.shtml
- National Security Strategy of the United States of America* (2017). Elérhető: www.hsdl.org/?view&did=806478
- RUDD, Kevin (2017): When China Leads. *Project Syndicate*, 2017. 10. 27. Elérhető: www.project-syndicate.org/onpoint/when-china-leads-by-kevin-rudd-2017-10
- RUDD, Kevin (2018a): *Xi Jinping's China, Trump's America and the Future of Australia–China Relations*. (Előadás a La Trobe Egyetemen, 2018. 02. 12.) Elérhető: <http://kevinrudd.com/blog/2018/02/12/kevin-rudd-speaks-to-the-la-trobe-university-china-studies-research-centre>
- RUDD, Kevin (2018b): *Understanding China's Rise under Xi Jinping*. (Előadás a West Point Katonai Akadémián, 2018. 03. 05.) Elérhető: <http://kevinrudd.com/blog/2018/03/05/kevin-rudd-speaks-to-the-us-military-academy-west-point-understanding-chinas-rise-under-xi-jinping>
- SONG Qiang – HUANG Jisu – SONG Xiaojun – WANG Xiaodong – LIU Yang (2009): *Zhongguo Bu Gaoxing: Da Shidai, Da Mubiao ji Women de Neiyu Waihuan* [中国不高兴: 大时代、大目标及我们的内忧外患] [Kína nem örül: Nagy korszak, nagy víziók és a mi kihívásaink / Unhappy China: Great Times, Great Vision and Our Challenges.] Beijing, Phoenix Publishing House.
- SONG Qiang – ZHANG Zangzang – QIAO Bian – TANG Zhengyu – GU Qingsheng (1996): *Zhongguo Keyi Shuo Bu* [中国可以说] [Kína mondhat nemet / China Can Say No.] Beijing, Zhonghua Gongshang Lianhe Chubanshe.
- SWAINE, Michael D. (2018): *Chinese Views on the U.S. National Security and National Defense Strategies*. Elérhető: www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/clm56ms.pdf
- Xi Eyes More Enabling Int'l Environment for China's Peaceful Development (2014). *People's Daily Online*, 2014. 11. 30. Elérhető: <http://en.people.cn/n/2014/1130/c90883-8815967.html>
- Xi Jinping (2017a): *Kína kormányzásáról*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- Xi Jinping (2017b): *Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era*. (Delivered at the 19th National Congress of the Communist Party of China, Oct. 18, 2017.) Elérhető: www.xinhuanet.com/english/download/Xi_Jinping's_report_at_19th_CPC_National_Congress.pdf

- Xi Urges Breaking New Ground in Major Country Diplomacy with Chinese Characteristics (2018). *The SCIO of the PRC*, 2018. 06. 25. Elérhető: http://english.scio.gov.cn/topnews/2018-06/25/content_53360648.htm
- Yan Xuetong on How Germany and China Should Rethink the Global Order: “The Current Norms are no Longer Suitable”. Körber Stiftung (2017). *The Diplomat*, 2017. 12. 06. Elérhető: <https://thediplomat.com/2017/12/yan-xuetong-on-how-germany-and-china-should-rethink-the-global-order>
- ZHENG Wang (2015): China’s Alternative Diplomacy. *The Diplomat*, 2015. 01. 30. Elérhető: <https://thediplomat.com/2015/01/chinas-alternative-diplomacy>
- ZHU Liqun (2010): *China’s Foreign Policy Debates*. Paris, ISS. (Chaillot Papers, Sep. 2010.) Elérhető: www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/cp121-China_s_Foreign_Policy_Debates_0.pdf